

Research Paper

ज्ञानप्राप्तीसाठी ग्रंथालयात इंटरनेटची मदत

दामोदर राऊत

ग्रंथपाल

सर्वोदय महाविद्यालय, सिंदेवाही, जि.

चंद्रपुर

प्रस्तावना :-

मनुष्य बुद्धीच्या जोरावर सतत ज्ञान प्राप्त करण्यास प्रयत्न करीत असतो. हे ज्ञान अनुभव आणि ज्ञानप्राप्तीच्या साधनाद्वारे प्राप्त करतो. लिखित साहित्य आणि दृकश्राव्य साधने ही ज्ञानाची दोन ढोबळ माध्यमे आहेत. लिखित साहित्यामध्ये पुस्तके, नियतकालिके, वर्तमानपत्रे इत्यादी तर दृकश्राव्य माध्यमे रेडिओ, दूरदर्शन ही आहेत. ग्रंथालये ही दोन्ही प्रकारची ज्ञानसाधने संकलित करून वाचकांना त्यांच्या गरजेनुसार उपलब्ध करून देण्याचे प्रयत्न करतात. आजच्या आधुनिक युगात माहिती मिळविण्यासाठी इंटरनेट या नव्या संगणकाच्या क्षेत्रातून आलेले आहे. ई-मेल तंत्राच्या उपयोगाने जगाच्या कोणत्याही कोपऱ्यातील ज्ञान कोठेही क्षणात पोहोचविणे शक्य झाले आहे.

ग्रंथालयात इंटरनेटच्या मदतीने विद्यार्थी व शिक्षक यांना हवी असलेली माहिती क्षणात प्राप्त होते. चुटकीसरशी समस्या संपुष्टात येऊन नविन कार्य करण्याची प्रेरणा प्राप्त होते. नवनविन ज्ञान संपादन करण्यात इंटरनेट महत्त्वाची भूमिका निभावते.

आजचे युग हे संगणकीय युग आहे. संगणकाच्या क्रांतीमुळे आज माहिती तंत्रज्ञानात मोठी प्रगती झालेली दिसून येते.

मनुष्य हा समाजशील प्राणी असल्यामुळे त्याला समाजात राहून एकमेकांशी संवाद साधणे आवडते. फार पूर्वीपासून मानवाची संवाद साधण्याची आवड गरज राहिलेली आहे. हा संवाद विशिष्ट आवाज, अग्नी, धुराच्या माध्यमातून साधण्याचा प्रयत्न केला जातो. राजघराण्यांमध्ये संपर्क साधण्यासाठी, युद्धप्रसंगी, शुभकार्याप्रसंगी निमंत्रण देण्याचे कार्य दूतामार्फत केले जाते. कालांतराने त्यात प्रगती होऊन मानव पत्राच्या माध्यमातून पोष्ट सेवेद्वारे संपर्क साधू लागला. परंतु ह्या सर्व सेवा वेळ घेणाऱ्या व खर्चिक स्वरूपाच्या आहेत. आज जागतिकीकरणाच्या युगात एकमेकांशी संपर्क साधण्याकरीता इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा मोठ्या प्रमाणावर उपयोग करण्यात येत असल्याचे दिसून येते. यात प्रामुख्याने टेलिफोन, मोबाईल, इंटरनेट यासारख्या माध्यमांचा उपयोग केला जातो.

इंटरनेटचे जाळे सर्व जगभर पसरलेले आहे. याच्या माध्यमातून जगातील कोट्यावधी लोक हे या सेवेच्या माध्यमातून एकमेकांशी काही क्षणात संपर्क साधतात. इंटरनेट म्हणजे माहिती तंत्रज्ञानाचा साक्षात्कार आहे. ग्रंथालय शास्त्र व माहिती तंत्रज्ञान हे एकमेकांच्या मदतीने चालणारे आहेत.

इंटरनेटचा इतिहास :

या इंटरनेटची सुरुवात सर्वप्रथम जागतिक महासत्ता म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या अमेरिकी या राष्ट्रात इ.स. 1969 साली सुरुवात झाली. इंग्लंड व नार्वे या दोन राष्ट्रात इ.स. 1963 मध्ये सेवा सुरु झाली. 1991 मिनेसोटा विद्यापीठाने स्वतःचे गोफर नावाचे संकेतस्थळ अस्तित्वात आणले. भारतात व्यावसायिक स्वरूपाची इंटरनेट सेवा सर्वप्रथम विदेश संचार निगमने 15 ऑगस्ट 1995 पासून सुरु केली. इंटरनेट म्हणजे एक जोडरस्ता आहे. जो जगातील लक्षावधी लोकांना आणि विविध संस्थांना जोडून ठेवतो. इंटरनेट सेवेमुळे कल्पना आणि माहितीचे आदान-प्रदान सोपे केले जाते. इंटरनेट सेवा ही प्रत्यक्ष तारांचे जाळे असून ते तारा, व्हायरस आणि सॅटेलाईटचे बनलेले आहे.

इंटरनेट हे अनेक प्रकारच्या संगणकीय जाळ्यांचे एकत्रीकरण आहे. या जाळ्यांमार्फत जोडणीसेवा व माहिती सेवा दिली जाते. याचबरोबर उत्पादनाची माहिती, संगणक प्रणाली साठी वगैरे वापरता येते.

संगणक हा इंटरनेटचा अविभाज्य भाग आहे. कारण संगणक इंटरनेटद्वारा माहिती प्रवेश करून होतो. ऑनलाईन प्रवेश सेवेमुळे प्रत्येक ग्रंथालयात इंटरनेटची सुविधा असणे आवश्यक असते. यासाठी संगणक हार्डवेअर, संगणक प्रणाली, मोडेम आणि दूरध्वनी सेवा इत्यादी गोष्टी आवश्यक ठरतात.

इंटरनेटसाठी माहिती संस्करणाचे कार्य करणारा विभाग खालीलप्रमाणे आवश्यक ठरतो.

1. संगणक – आय बी एम 86 किंवा पॅटियम
2. मोडेम – इंटरनेट वरील सूचनांची देवाणघेवाण करणारा एक संगणकीय भाग, त्याची गती 14000 ते 28800 बीपीएस.
3. इंटरनेट ब्राऊझर एस. डब्ल्यू

4. आराखडा (Programme) ज्या कंपनीतर्फे ही सेवा पुरविली जाते ती कंपनी. उदा. विदेश संचार निगम लिमिटेड
5. दूरध्वनी – माहिती ही दूरध्वनीच्या तारांमार्फत वाहून नेली जाते.
6. सेवा पुरविणारा – इंटरनेट सुविधांसाठी त्या संबंधित कंपनीला (संस्था) सेवाशुल्क भरावे लागते. नंतर ती कंपनी उपयोजकाला त्याचा हिशोब (account) क्रमांक व प्रवेश संकेत शब्द (password) देते. अशा तऱ्हेने उपयोजक इंटरनेटचा सभासद होतो. भारतात ही सोय विदेश संचार निगम लिमिटेड द्वारे होते.

इंटरनेटद्वारे मिळणाऱ्या सेवा :

आज इंटरनेट केवळ माहितीसाठी व माहितीची प्रतिप्राप्ती यांच्याशीच संबंधित राहिलेला नाही. इंटरनेटच्या सेवेची व्याप्ती अनेकविध क्षेत्रांमध्ये वाढली आहे. उदा. दूरध्वनी विभाग, विपणन विभाग, करमणुकीच्या कार्यक्रमाचा विभाग त्याचप्रमाणे क्रिडा, सिने संगीत, आरोग्य, वर्तमानपत्रे, ग्रंथ, नियतकालिके, नोकरीविषयक, उद्योगधंदे आणि घरगुती गरजांच्या क्षेत्रातही इंटरनेटचा उपयोग होतो.

- 1) ई-मेल सेवा – इंटरनेट इलेक्ट्रॉनिक संदेशाची देवाण घेवाण ई-मेल द्वारे करते. या संप्रेषण सेवेमुळे उपयोजक एकमेकांशी सान्निध्यात येऊ शकतात. ही जलद गतीची सेवा आहे. या सेवेमार्फत आपण फोटो, आवाज पाठवू शकतो व मिळवू शकतो. ही सेवा आर्थिक बचतीची सेवा आहे.
- 2) प्रलेख किंवा संचिका हस्तांतरण – इंटरनेट संचिका किंवा प्रलेख हस्तांतरीत करू शकते. ही सेवा एफ टी पी (फाईल ट्रान्स्फर प्रोटोकॉल) या नियमांच्या संचामुळे एक संगणकाकडून दुसऱ्या संगणकाकडे हस्तांतरीत होते. यामुळे संगणक प्रणाली खेळ, प्रलेख, आधारभूत माहिती हस्तांतरीत करता येते.
- 3) बुलेटिन बोर्ड सेवा – ही सेवा ई-मेल सेवेप्रमाणेच आहे. पण यामध्ये खाजगी मेलबॉक्स असत नाही. एकच मोठी मेलबॉक्स असते. यातील संदेश हा विशिष्ट व्यक्तिसाठी किंवा अनेक व्यक्तिसाठीही असू शकतो. युजनेट हे जाळे जगातील बुलेटिन बोर्ड सेवेसाठी इंटरनेट वापरण्यास देते. अशातऱ्हेने ई-मेल, एफ टी पी, टेलनेट आणि युजनेट या सेवा इंटरनेटद्वारा पुरविल्या जातात.
- 4) वर्ल्ड वाईड वेब (डब्ल्यू डब्ल्यू डब्ल्यू) – हे उपयोजक प्रधान जाळे आहे. जगामध्ये सर्व यंत्र प्रलेखामध्ये इंटरनेटद्वारा प्रवेश मिळविण्यासाठी हे जाळे उपयोगी पडते. हे इंटरनेटवरील एक लोकप्रिय दिशादर्शक जाळे आहे. या जाळ्यामध्ये जगातील अगणित प्रलेख सामावलेले आहेत. उपयोजक त्याला हव्या असलेल्या पानात प्रवेश करतो. ही पाने आणखी इतर पानांचा संदर्भ दाखवितात. त्यावेळी हायपरटेक्स्ट (hypertext) तयार होतो. ही पाने उपयोजक त्याच्या सोईने पाहू शकतो. यामुळे उपयोजकाला हवे असलेले पान मिळू शकते. उपयोजकाला त्या पृष्ठाचा अर्थ नीट समजतो व काही आज्ञा तयार करून पृष्ठातील मजकूर दाखविला जातो. हे सर्व ब्राऊझरमुळे शक्य होते. वेब पृष्ठे एचटीएमएल (हायपरटेक्स्ट मार्कअप लॅंग्वेज) मध्ये लिहिलेली असतात. ही पृष्ठे उपयोजकाला पृष्ठे निर्माण करण्यास परवानगी देतात.
- 5) इतर सेवा – यामध्ये जगातील विपणन, वैद्यकीय सुविधा, शैक्षणिक सुविधा, ऑनलाईन उद्योग, करमणुकीचे कार्यक्रम, क्रिडा, ग्रामिण लोकांसाठी सुविधा, भाषांतर सुविधा इत्यादी सेवा अंतर्भूत होतात.

ब्राऊझिंग ही इंटरनेटद्वारा दिली जाणारी एक गतिशील सेवा आहे.

Please cite this Article as : दामोदर राऊत, ज्ञानप्राप्तीसाठी ग्रंथालयात इंटरनेटची मदत : Golden Research Thoughts (March ; 2012)

ही सेवा उपयोजकाला रिमोट संगणकामधील/माहिती साठ्यातील माहिती मिळविण्यासाठी व दाखविण्यासाठी उपयोगी पडते. उपयोजकाने मागणी केली नाही तर ही माहिती रिमोट संगणक त्याला प्राप्त करून देतो.

संदर्भसूची :

- 1) बुवा, जी.ए. : ग्रंथालय व माहितीशास्त्र व्यवस्थापनाचे नवे प्रवाह, श्री साई प्रकाशन सावंतवाडी, 2007
- 2) डॉ. बोरसे, विनोद बाबुराव : योजना मासिक सप्टेंबर 2011, प्रकाशन विभाग माहिती आणि प्रसारण मंत्रालय, भारत सरकार
- 3) भट, शरद गो. : इलेक्ट्रॉनिक माहिती साधने, पिंपळापुणे बुक डिस्ट्रीब्युटर्स नागपुर, प्रथम आवृत्ती, डिसेंबर 2008
- 4) फडके, द.ना. : ग्रंथालय संगणकीकरण आणि आधुनिकीकरण, युनिव्हर्सल प्रकाशन पुणे, सुधारीत चौथी आवृत्ती 2010
- 5) प्रा. थोरात, लक्ष्मण : ग्रंथालय माहितीशास्त्र, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे, 2007